

CSÁNGÓ VERSEK – CSÁNGÓ KÖLTŐK

BERTHA ZOLTÁN

Egy kényszerű nyelvcserre végleg megsemmisítheti-e az eredeti nyelvi emlékezetben őrzött közösségi önmeghatározásokat? Mi történik a kollektív kulturális memória nyelvhez kötött alakzataiba zárt tudattartalmakkal kifejlődött nemzeti egzisztencia és nemzettudat híján? A folyamatos nyelvvésztes (és elvándorlás) szituációjában az öntanúsító szenvedéstudat ébredésnek vagy végkifejletnek tekinthető-e? A megmaradás stratégiája milyen identitáshoz – történelmi nyelv- és tudatállapothoz – való ragaszkodást jelentsen?

A számtalan lehetséges teoretikus kérdés égető valóságát éli az a moldvai csángómagyar közösség, amely számottevő anyanyelvű iskolázás és hitélet nélküli zsu-gorodásában nemcsak szűkebb népcsoportjának, hanem a magyar etnikum és nyelvköz-sösség egyetemes kulturális értékbirodalmának is hatalmas veszteségét szenved. Az örökös peremsors és a nemzetlét alatti sínylődés, az állandó veszélyeztetettség így mintegy az összmagyarság kollektív léthelyzeti és létharc-metaforájává, sorsjelképi példázatá-vá is lényegülhetett: a „szabófalvától san franciscóig” „szóródó”, folyton „porlódo” ma-gyar nép történelmi végzetének szimbólumává (Kányádi Sándor fátyomos poemájából [*Ha-lottak napja Bécsben*] idézve). (Az „elcsángósodás” rémére figyelmeztet *Gazda József* is [*Kortárs*, 2003/3.]: „*Már Domokos Pál Péter megjósolta a harmincas években: vigyázzunk, mert amely sors jut a csángóknak, az vár a székelysége és az egész romániai magyar-ságra is*”; „*ami a szórvány sorsa, az a sors vár a ma még tömbmagyarságra is*”).

Egyenesen a felvilágosult emberség emancipatorikus feltételének tekintette már Cso-konai is a csángóság („*a Moldovában lakó törzsökös magyarok*”) beemelését az integer magyar nemzetbe (*Marosvásárhelyi gondolatok*). Mert a magyar nép archaikumának hor-do-zója, az eredetvidék, az ősiség és a keletiség igézetes vonzásával bíró csángóság – a világ legelfelejtettebb kisebbsége – csak a kétfelöli beszorultság és a hontalanság általá-nos magyar sorsfájdalmát ébresztheti – miképpen *Illyés Gyula* látomásversében: „*Kíván-koztam a csángókhoz, / a künnrekedt pusztázókhöz (...)* Vissza, mint a gyerekkorba, / *ab-ba az őskori honba. (...)* Keletre, még keletebbre, / *a sűrű nyelv-rengetegbe, / őseim At-lantiszába, / Kőrösi Csoma nyomába. (...)* Tejútnyi csillaggal mintha / *Csaba népe térme vissza. (...)* Hazátlan a hontalanhoz, / *lemegyek a népfolyamhoz (...)* Szól az ágyú kelet felől, / *feldörög rá nyugat felől; / ide-oda a csapdában / fut a magyar a honában*” (Csán-gók). A reménytelen kiszolgáltatottság pedig – Kányádi Sándor „*eretnek táviratainak*” tanúsága szerint – a legmodernebb korban sem enyhül („*itt javunkra semmi sem moz-dul*”).

Klasszikusaink és kortárs költőink ilyesfajta megnyilatkozásait gyűjti össze *Az ember ott a legfájóbb magyar – Verseik a csángómagyarokról* (szerk. *Mirk László*, Csikszere-da, Hargita Kiadóhivatal, 2001) című antológia, amely bőven válogat az erdélyi, a székely, il-

letve maguktól a csángó alkotóktól is; emellett szemezget az archaikus csángó népköltészet remekeiből, a legszebb népdalokból, siratóénekekből, balladákából (*Petrás Incze János XIX. és Kallós Zoltán XX. századi gyűjtéséből*) – s ezek élén közli a *Forrófalvi Névtelen* (csángó himnusként ismeretes) imádságos („*Csángómagyar, csángómagyar, / Mivé lettél, csángómagyar?*” kezdetű) *Fohászát* is. A kötet előszavát fogalmazó csángókutató *Halász Péter* szerint vádbeszédek ezek a művek, „*vádolják azokat, akik idejuttatták a csángókat, s vádolnak bennünket is, akik oly sokszor megfedelkedtünk róluk. De fel is emelnek! Felemelik az elnyomott, kismimizett, saját édesanyjuk kopott nyelvétől is megfosztott csángó barátainkat! Felemelik őket, a ki tudja hol lakozó Istenhez, akit anyanyelvükön már nem is dicsérhetnek.*”

Az általános nemzeti sorsgyötrelmet jelzi már a könyv főcíme is – idézetként egy *Jékely Zoltán*-versből: „*Az ember ott a legfájóbb magyar, / hol a magyarságnak már nyoma sincs.*” De egy másik (a *Mikecs Lászlóra* emlékező *Hagyaték*) is így fejeződik be: „*Tán egy új Széchenyi // tűnt Benne el, tudásával, hitével, / és minden tette ott is áldozat: / sírban is égő, buzdító szívével / istápolja a holt magyarokat.*” Egy népcsoport eltűnése (ld. pl. *Jékely* és *Kányádi* verseit a marosszentimrei templomról) pedig metafizikai botrány; mert (ahogy *Szócs Géza* is leszögezi) – mivel „*minden nyelv külön látomás a világról*” – „*bármely nyelv halálával egy lehetséges világ pusztul el*”, „*bármely nyelv megsemmisítése egyenlő Isten arcucsapásával*”, s „*metafizikai tragédia lehet az egész emberi civilizáció számára*”.

Az antológiában felvonuló költők (a még nem említettek közül: *Gellért Sándor, Szemlér Ferenc, Farkas Árpád, Király László, Magyar Lajos, Vári Attila, Czegő Zoltán, Burján-Gál Emil, Tamás Menyhért, Kovács István, Lezsák Sándor, Parcz Ferenc* és a többiek) nemcsak a tematikai, erkölcsi szemléletformák gazdagságát, egyszersmind emberi-gondolati jelentőségét biztosítják, hanem a megidézett sorskérdések érzelmi-hangulati telítettségét, valamint a jelentéssűrítést, az esztétikumteremtés művészi-poétikai sokszínűségét is. Folklorisztikus kesergőtől tárgyias-vizionárius megjelenítésekig, dalszerű élményversektől himnikus könyörgésekig, passiókig, profán leírásoktól szakrális és bölcséleti mélységű gondolatlíráig terjed a műfaji, s a fanyar, önémesztő iróniától az elégikus, rezignált intonációig a hangnemi minőségskála. Többen többféleképpen elevenítik meg a példa-emberré, „*vándorapostollá*” emelkedett *Domokos Pál Péter* emlékét, egyéniségét, illetve dedikálják neki verseiket. *Lászlóffy Aladár* a rá újabban jellemző klasszicizáló veretességgel rajzolja elénk a nagy csángótudós alakját („*Letelt a század, lassú ballagók / között, kik körül megrikkult az éter, / az égi Kárpátokba ballagott / csángók tudósa, Domokos Pál Péter*” – *A tudós halála*), *G. Pataky István* a dicsérőének hagyománya szerinti köszönetmondással méltatja „*apostolságot*” megtestesítő verhősét („*Egy életen át vigyázó szemekkel láttad, / változó hatalmak / egymásnak adják a pusztítás stafétáját*” – *Köszönet, mester!*), *Kovács István* viszont redukált, éles, tömönatos fogalmisággal és biblikus asszociációkkal jelzi a megidézett személyiségéhez és munkásságához kapcsolódó lényegproblémát („*Nyelvünk huszita máglya – hamvad*”; „*Júdáspénnz lett a lelkünk*”; „*Hangok hazátlán hangja / a száműzöttet befogadja*” – *Csángók*). A könyvben nem szerepel, de ugyancsak „*a csángókutató Domokos Pál Péter emlékére*” készült *Lászlóffy Csaba* montázsverse – alcíme szerint „*oratórium megszámíthatatlan hangra*” –, az erdélyi lírában *Kányádi, Szilágyi Domokos* nyomdokán meghonosodott mozaikos hosszúvers vagy létösszegző sorspoéma műalkatában született polifonikus költeménye, intarziás-intertextuális szövegszötte, a *Kétsé-*

geink hármastoltára („Mi vétettünk-e avagy világ hibája? Nézni, nézni szánakozón, míg egész nemzetségünk alól kirúgják a széket?!... Hát nem. Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett diplomáinkat. De van-e még kinek? /.../ A gondviselő /?/ Napkelet vagy a tékozló Napnyugat fényével zaklató Ázsia és Európa között – csak el ne fűrészelje valaki egy méter nyolcvan centis fekhelyedet!”). – Másféle szövegszervező technikájában: finom népi dallam- és ritmusvilágában, leheletkönnyű, szürrealisztikus képiségében, s az atmoszférateremtő erő átható sugárzásában válik viszont megrázóvá Ferenczes István verse is, a Csángók („Megőszült harmaton / holló szerenádban / akár a havazás / egy üres pohárban // Csöndben hullunk alá / mint akik csak voltak – / lányai a szélnek / fiai a pomak”).

A szenvedés elviselésének azonban kiapadhatatlanok a transzcendens hitforrásai is: az önerősítő metafizikai sorsigazolás ösztönbe ivódott energiái – a vallási tapasztalat és jelentésmegértés képességei. Ösztön és vallás lényegazonossá sűrűsödésekor a felszíni értelemmel vagy a természetes érzellemmel akár el is utasított Krisztus-passió a szenvedéstörténet mindenkire érvényes egzisztenciális-antropológiai példajaként mutatkozik meg: az egyszerű és legegyszerűbb életnek is emberségében eszkatológiai megerősítést nyújtó sorslehetőségeként. Például Kányádi Sándor „apokrif” Csángó siratójában, amelyben a krisztológiai sorsazonosítás révén mintegy ontológiai megoldást nyer az egyéni és kollektív paraszti léttudat legfőbb sorsproblémája: hiszen az evilági létezésnek is lényegként ismerszik föl a krisztusság (a bűntelen szenvedés, a szegénység, az önáldozat, a megváltásremény) sorsközösséget (tehermegosztó, kételyoszlató szenvedés- és megváltásközösséget) teremtő metafizikai törvénye: „miért kellett meghalnod / én édes gyermekem / miért adtad magad kínhalálra / olyan fiatalon / én édes jézusom (...) nem szűnnek a kínoztatások / érdemes volt-e édes jézusom / hitted volna-e hogy csak ösvényt versz / csak utat tapasztal nekünk a golgotára / érdemes volt-e a te szép fiatal életednél / többre tartanod a példamutatást érdemes-e (...) nem kellett volna nem / de ha nem vetted volna magadra / ha nem vagy a szenvedésben példa / mi értelme lett volna / az én kicsid életnek / mi értelme jaj”.

Mélyértelmű logikum és szuggesztív poétikum rejtelmes kapcsolattitkait feszegetik ezek a versek; akár az eredendő, aboriginális folklorizmus közvetlen lirizmusának hatás-tényezőit kiaknázó erővel, akár a modern tudatlira objektivistá elemeiből építkezve. A természetes értelem birkózik a hiány, az eluralkodó negativitás értelmetlenségével, törvénytelen törvényszerűségeivel, metaforizált vagy metaforizálhatatlan démonaival; mindazzal, ami nyelvtelen nyelv – nyelvi hazátlanság avagy meghonosodott nyelvtelenség –, a nyelvnélküliség nyelvi artikulálhatatlansága: „többletként éljük a haza hiányát: / a 'nincs'-ben teljesül a végtelen (...) De nyelvében egy világ meddig élhet, / ha nincs földje ahhoz, amit terem? // Meddig lehet a fény árnyéka élet, / meddig ad otthon hitünknek az ég, / s mikor jön el a nap, mikor a fénynek / s árnyéknak közös hona lesz a vég?” (Gál Éva Emese: *Hazátlanok millicentenáriuma*); „Uram a nyelvünk a széthullás nyelve / a megáláztatás nyelve és a félelemé / a haldoklók nyelve a végkimúlásé / hallhatod amint zavartan szejpítünk / az avarban // Kinek az érdeke hogy általunk / egy más nemzet vallja magát hivednek Uram / szeress minket a Szeret partján / és szabadíts meg a gonoszaktól / akik ellenünk vétkeznek // Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” (Ferencz Imre: *Csángók*). Mert valóban, a mélyből feltörő, az elrejtettségből a felszínre hozott magyar anyanyelvűségben a „káromkodás-

ból katedrális” is lehetne már emelni – parafrazeálva a Nagy László-i szállóigét (*Ki viszi át a Szerelmet*), illetve kiterjesztve annak jelentésérvényét. A gondolati motívum már Németh László több esszéjében felbukkan („istenfélelem és istenkáromlás egy dal két szó-lama” [Szophoklész]; „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere” [Dráma és legenda]), s *Eklézsia-megkövetés* című tragédiájának hőse, *Misztótfalusi Kis Miklós* is így fakad ki: „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik.” *Illyés Gyula Bartók* művészetét „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő” zenének tekinti. *Szilágyi Domokos*nál így visszhangzik ez: „káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” (*Rab*). S *Nagy Gáspár* is így vallja szülőfalujáról: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első ’nyelvemlékeim.’”

*

Külön eleven színfolt a nagy csángó népköltő, a szabófalvi *Lakatos Demeter* vidám újesztendő-kívánó „csángú hejgetése”, bensőségességet és reményt sugárzó, népdalsze-rű vallomása („*Szebb falu földön nem lehet, / amit elhattam én hon, / hul foly Moldva és Szeret / a virágos tájakon*”), tudatos hivatás- és hitvalló éneke („*Úgy illik, én inekelem, ami szíp, / anyanyelven, ahogy megértse a nép*”). *Lakatos Demeter* – akit 1935-ben még *Dsida Jenő* fedezett fel és közölt a *Keleti Újság* hasábjain, biztatva őt sajátos csángó versek írására, s akinek önálló kötete életében mégsem jelenhetett meg – valóban „átlép-te az irodalomtörténet kapuját: érdekességből örökség lett” – fogalmazza a költő össze-gyűjtött verseit, meséit, leveleit tartalmazó (*Domokos Pál Péter* emlékének ajánlott) impo-záns kétkötetes könyv bevezető tanulmányában *Beke György* (*Csángú országba*, szerk. Libisch Győző, Bp., *Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület*, 2003), (*Versei-nek előző kiadványai: Csángó strófák*, Bp., ELTE – MTA, 1986; *Csángú strófák*, szerk. K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna, Bern, EPMSZ, 1988; *Búcsú az ifjúság-tul*, szerk. Domokos Pál Péter, Libisch Győző, Jakab Lajos, Bp., Áramlat Kiadó, 1992.) Nem egyszerű paraszti rímfaragó, hanem „*első költője volt a moldvai magyarok rajának. Utódja a csodálatos csángó folklór alkotóinak, továbbadóinak, nótafáinak*” – szögezi le *Beke György* (ld. még: uő: *Csángó passió*, Bp., 1988, *Peremvidékek magyarsága*, Bp., 1995.), s idézi *Páskándi Géza* nekrológiáját (*Kortárs*, 1975/3.), amely szerint „*Lakatos költészete sajátos historikum és sorsszerűség egyáltalán nem közömbös dokumentuma. Az anyanyelv éltető erejének, az anyanyelv hatalmának erős és meditációra készítő fegyverténye.*” S valóban: ez a népköltészet autochton és genuin értékvilágából táplálko-zó, annak közösségiségét kiterbélyesített személyes és műköltészeti ihletések, szemlé-let-, kifejezésformák felé mozdító líraiság voltaképpen olyan művészetontológiai proble-matikát hordoz, amely a műalkotás bizonyos keletkezéselméleti, genetikus vonatkozásai-ra is rávilágíthat, illetve hírt hozhat a népköltészet forrás- és határvidékeiről, átalakulási folyamatairól, oralitás és literalitás viszonymódjairól, a szó- és az írásbeliség, sőt általá-liban a népi és a magaskultúra közötti határterületekről is. A naiv népi költészet kiemelkedő tehetségek és teremtő egyéniségek alkotásai által is élő folyama csak gazdagodhat a vá-ratlan transzformációk megjelenésével. „*A népi kultúra individualizálódása során a kultúra szerkezetében olyan új műfajok jelentek meg, amelyek átmenetet képeznek az anonimi-tás és szerzőség, az egyediség és kollektív jelleg között*”; a népi vers művelőit pedig „*népi*

költőnek, népköltőnek, parasztköltőnek, parasztpoétának, földműves költőnek, versfargónak” nevezték, ingadozó terminológiával és értékítélettel – állapítja meg a néprajztudós Keszeg Vilmos a *Kicsiny dalaim – Népi költők antológiája* című kiadvány (Székelyudvarhely, 1999) előszavában. Bizonyos, hogy „*Lakatos Demeter költészete hol történelmi, krónikási, hol autobiográfiai, hol vallásos-mágikus, hol pedig tudományos (etnográfiai, nyelvészeti) funkciókat követ*” (Keszeg Vilmos: *Csángó írástudók, csángó költészet*, Korunk, 2003/9.), így munkássága nemcsak folklórhagyomány-folytató, hanem költészethagyomány-alapító jelentőségében is kiemelkedőnek tekinthető. Amint erdélyi és csángóföldi művelődéstörténeti barangolókönyvében Cs. Varga István (*Rokonföldön*, Bp., 2004) írja: „*a sorsának szorításában alkotó, a csángó nyelvjárást a magyar irodalomban megszólaltató, a csángó életérzést, lelkiületet vallomásos tájversekben kifejező Lakatos Demeter*” „*a csángómagyarok sokáig egyetlen, mindmáig legjelentősebb költője*”. Verseiben „*a nyelv varázsa fogja meg az olvasót*”, s rájuk „*igazán áll, amit Kosztolányi Dezső mond, hogy a verset ketten írják, a költő és a nyelv*”; „*a moldvai magyar népnyelv írja ezeket a verseket*”, az kíván általuk megszólalni maga – ahogyan ezt Beke György már 1971-ben tudatosította (*Csángó nyelvi epizódok*, Korunk, 1971/10. és in: *Korunk Évkönyv 1981*, Kolozsvár, 1981). (Ld. még Beke György szócikkét *Lakatosról a Romániai magyar irodalmi lexikon III. Kh–M* [Bukarest, 1994.] kötetében, amelyben többek között felsorolja *Faragó József, Farkas Árpád, Czegő Zoltán* és mások korabeli méltató írásait is.) A táj, amelyet e versek „*a magyar ország mappájába belerajzolnak*”, attól válik élővé, hogy szerzőjük mellette döntött – miután magyar iskolába nem járhatott, s a magyar nyelvet a közéletben sem használhatta kedve szerint (ahogy a svájci kiadás egyik gondozója, K. Lengyel Zsolt summázza előszavában). Ez a költő olyan népből nőtt ki, „*melynek csaknem nyolcszáz éves történelme során szinte sosem volt anyanyelvű iskolája*” (*Domokos Pál Péter* szavaival, aki az 1992-es kiadáshoz írt előszót). Így szerezte a „*legelsu csángu*” verseket „*a világon*”, mert „*odig, nem irt senki csángu vérséke, és azután is csak én*”, ahogyan a *Dsida Jenővel* történt emlékezetes találkozásukat és beszélgetésüket később fellelevenítette. – „*S így lett a magyar népi műveltség Moldvában fellelhető archaikus rétegének felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi csángók magyarságának örökre hiteles bizonyítéka. Nehéz élete, többszöri rendőrségi meghurcoltatása ellenére úgy érzem: jó időben született Lakatos Demeter. Művészetével már ki tudott emelkedni a folklórforrások gazdag, de névtelen buzgásából, de még magyarként lehetett a csángó nép költője*” (ahogy *Nem lehet nyugtunk...!* – *Esszék, gondolatok, útirajzok a moldvai magyarokról* [Bp., 2004.] című átfogó könyvében *Halász Péter* summázza).

S ez az általa indított költészettörténeti (műfaji, hangnemi, stílári) tradíció újul meg a mai verselők körében is – az egyre keseredő mondandó elhatalmasodásának különbségével és változataival. *Demse Márton* „*halottak balladáját*” írja, s hogy „*Történelem földében / Patkányok turkálnak, / kertjeidben sáskák táncolnak. / Ugyan, szép Moldovánk, / Az idő még mit hoz ránk?*” (*Moldova*). (Emlékező, esszészerű, krónikás írásokat tartalmazó könyve: *Csángó küzdelem*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2005.) *Gábor Felícia* (önéletrajzi prózakötete, Pécsi Györgyi [Székelyföld, 2005/11.] szerint „*sociográfiailag is hiteles, költői erejű*” életvallomása: *Csángó vagyok*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2005) csendesen fohászodik: „*Áldott Isten áldott hazám / Kérlek segíts csángó népet / Tudjon magyarul beszélni / Tudjon imádságot mondani / Anya nyelvén énekelni*” (*A kis csángó hazája*). A

„Csánglia a leg szeb vidék a földön” szentenciáját hirdető Duma-István András pedig a haldoklás jajszavait viszonylag szigorú strófaszerkezetekbe sűrítve hallatja: „Haldaklunk elveszünk magyarok / Más nyelven kénszerűlt balandak (...) El fagjuk felejtni apánkot / Nem fagjuk üsmerni anyánkot / Őseink nem fagnak létezni / Másakat kezdunk lesz tisztelni” (Haldaklunk); „Én országom Moldova / Ott nem tudok szólni / Érzésemet ott soha / Nem lehet el menteni // Szájom bé van dugva / Szemem el burkolva / Nem tudnak meg értni / Nyelvemen beszélni (...) Gyerekeket csángólni / Nem lehet megtanítani (...) Teme-tőkbe siraink / Nem tudnak nyugodni / Megértük a hótakat / El fogjuk lesz tagadni (...) Ha nem tū Kárpátok / Keté szakagyatok / Münköt Moldovába / Veszni ne hagyatok” (Én országom Moldova).

A klézsei Duma-István Andrásnak már két kötete jelent meg (*Én országom Moldova*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2000, *Csángó mitológia*, Kézdivásárhely, Havas Kiadó, 2005), s ezek egy egyre bővülő líravilágot tárnak elénk. A keseregők, a panaszdalok mellett sokszí-nű családi, szerelmi, természeti, vallásos-biblikus, bölcsekedő, életrajzi, konfesszionális költeménytípusok, illetve népszokás-leírások, zsánerrajzok, rituális, mitikus hiedelemver-sek is tartkítják az összképet. Az első könyv bevezetőjében *Ferenczes István* úgy fogal-maz, hogy „olyanok ezek a versek, mint a szívroham előtti migrén, a végleges megőrülés előtti neuraszténiák. Talán a moldvai csángómagyarok utolsó, utolsóelőtti nyelvemlékei. (...) A végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő jajszavai. (...) Hisz emberöltő teltén alig lesz majd csángómagyar, aki értse is őket. (...) Baudelaire nyomán a 'romlás virágainak' is lehetne nevezni őket. A nyelvromlás virágainak.” Az elsősorban nép-rajzi jellegű második könyvet ajánló *Sántha Attila* szerint viszont „asszimiláció ide, nem-zet-előtti csángó állapotok oda – az azóta eltelt öt évben Boldogasszony újabb csodát tett moldvai népével, és megfordulni látszik a pusztulás folyamata”.

A folklorizmus közvetlen hagyományvilágában kontextualizálható beszédmód imma-nens költőiségére támaszkodva ugyan, de a poétikai formák önállósításának, az egyéni beszéd-tónus kialakításának az útján talán *Jancu Laura* jutott eddig a legmesszebbre (*Pár csángó szó*, Csíkszereda, Hargita Kh., 2004). Finom, törekeny versszerkezetekbe foglalja személyes élményvilágát és hangulati-érzelmi tapasztalatait. Szinte tőszavas, tő- és fél-mondatos verssorokba töredezteti hiányos és az egzisztenciális „világghiány” súlyát ér-zékeltető szófűzéseit, sejtelmes asszociativitással, önreflexív vallomásossággal és elvonat-koztató tárgyiasággal dúsított lélekrajz-vázlatait. Szemérmesen öntanúsító érzelmesség és könnyed képzettársító szemléletesség, megkapó nyelvi szenzibilitás, stiláris érzékeny-ség és szuggesztivitás itatja át a kanyargó, filigrán kifejezés-alakzatok szelíd hullámzását, a részint mintha az akadozó lélegzetvétel ritmusára hajladozni vagy szakadozni látszó versmeneteket (amelyekben akár még a nyelvi bizonytalanság vagy sutaság is – mint *Duma-István András*nál – lehet bizonyos költőiség forrása). S a még inkább redukált, gnomikussá csupaszított vagy csiszolt verszárlatok, a sugallatos paradoxonokra, aforisztikus, szentenciaszerű kijelentésekre vagy egyszerű érzésmegnevező kivallásokra épülő befejezések (pl.: „Enyém vagy félelem / Egészen enyém”; „A lelket a szó élteti / ha kimon-dod megöl”; „Lefekszem / Hamu ágyba / Őriz engem a kín”; „Kedvesem várom / Örökösen / Alkonyulok”; „Ott vagy Te is ahol // Az Isten lépked: // A lelke kezdetén”; „Megrakják a tüzet / Mégis elaluszik / A remény mely szeretni tanított”; „Várom a szóban remélt / Testet öltő / Szellemet”; „Árnykolt csend, / Lét mögötti rend”; „S kérdem, erővel kérdem, / Mi van Isten hátoldalán? / Mert van – kell lennie / Az isten szónak Istene”) csak tovább fo-

kozzák az érzelmi feszültségeket vibráló konfeszionális és enyhén filozofikus, misztikus hatásokat. A váratlan jelentésátvitelekkel vagy utalásmozzanatokkal csipkézett képzetformák ugyancsak az ilyenféle metaforikus-absztraháló tendenciákat erősítik („*Csüng a holdon egy morzsa / Magamhoz veszem a böjtöt / A gyász / Az enyém*”; „*Átissza testem az idő vére*”; „*Keresztjeim út porából / Fonott koszorúk*”).

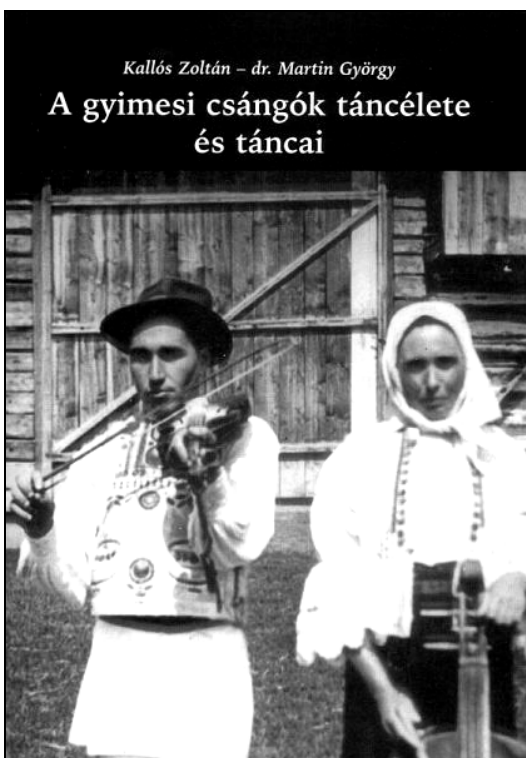
A kötet ciklusainak elrendezésén pedig átereng Ady nagy élmény- és témaköreinek visszfénye: szerelem, élet-halál, Isten, magyarság; személyiség és közösség alaphelyzei. A strukturális, hangnemi vagy nyílt szövegközi allúziók sora („*Ady, értem ma imád!*”; „*Ady útját betűzöm, / S az idő kibontja nyomait*”; „*Ha áll a béke, / Rám borul az éj ölében / A csendes Isten, szépen*”), illetve maga a szerelmi, istenkereső vagy istenhíányt fájoló, élet-halállal birkózó, sorssal viaskodó érzetfajtáknak a felidézése egy másfajta modalitásban az *Ady-líra* eredendő szakrális-biblikus hangoltságának, prófétikus és maskulin hevíletének teremt meg valamiféle feminin jellegű, érdekesen új és utánérzésektől alig érintett ellenpontját vagy variációját. S ebben a változatoszerű modulációban körvonalazódnak a csángó-sors vagy a kiszakadás-érület bonyodalmai és keserőségei is: „*Arcokon honol az évszázados / Elvezés, / Isten a jobb keze. / Rímelő sejtek, szabályok üveges / Ellenállása, csupa félelem minden tette*” (Keleti magyar). György Attila írja a könyv előszavában: „*Aki hazátlannak született, akit még a Kárpátok óvó-védő karja sem védett, annak a haza mindenhol fellelhető: népmesében, köztereken, ismerős szempárokban és legfőképpen a nyelvben, az őrizett és visszahódított titkos kincsben. / Iancu Laura versei ennek e titkos kincsnek és a Magyarfaluból Csíkszeredán át Budapestre vezető fizikai és szellemi peregrinációnak a gyümölcsei. Hivalkodás és pátosz nélkül, természetességgel vallanak arról, ami minden emberi teremtésben közös: az egyediségről és egyedülvalóságról.*” Halász Péter a versek „*érzékeny jelkiségre, finom gondolkozásra valló, japán tusrajzokra emlékeztető*” karakterére mutat rá (*Hitel*, 2004/11.), Farkas Wellmann Éva az összetett motívumrendszert, a mágikus megszólalást, a „*néha bibliás*” beszédmodort dicséri (*Irodalmi Jelen*, 2005. márc.), Pieldner Judit a „*rövid sorok staccatojának*”, a „*frappáns verszárlatoknak*” a poétikumát hangsúlyozza (*Székelyföld*, 2005/11.), Kiss Judit Agnes pedig az „*archaikus lélekállapot*” őrzésének értékeit emeli ki (*Magyar Napló*, 2005/3.).

*

Körvonalazódni látszik tehát – nagyrészt a *Ferenczes István* vezette csíkszeredai *Hargita Kiadóhivatal* jóvoltából – egyfajta értékes új csángó irodalom. Az ismert lapok, folyóiratok (*Moldvai Magyarság*, *Csángó Tükör*) mellett ez a kiadó indította el legújabbán a csángó kutatás történeti forrásait és eredményeit közlétező (az „*élő Atlantiszról*” hírt adó) *Bibliotheca Moldaviensis* című könyvsorozatát – alapmunkákat jelentetve meg *Zöld Pétertől Domokos Pál Péterig* és tovább. (Ld. erről *Ferenczes István* [*Magyar Napló*, 2005/11.], *Kovács István* [*Kortárs*, 2000/3.], *Halász Péter* [*Új Könyvpiac*, 2006. ápr.], *Pécsi Györgyi* [*Irodalmi Jelen*, 2006. júl.].) Irásait; ill.: *Ilyés Sándor* – *Pozsony Ferenc* – *Tánczos Vilmos*: *A moldvai csángók bibliográfiája*, Kolozsvár, 2006.) A gazdagodó és a „*magas*” irodalomba integrálódó, jelentősebb esztétikai értékeket képviselő csángó írásművek ma már tehát erkölcsi és művészi minőség együttthatását valósítják meg. A bemutatott csángó versantológia „*lírai (s egyúttal tragikus) történelmet alkot a népcsoport számára, amely történelem meghatározó része a keleti eredet, a megátkozottság, az árvaság, a magárahagyottság, a*

bujdosás, a megaláztatás, a hazátlanság, a nyelvvesztés a beolvadás reális veszélye” (Keszeg Vilmos, Korunk, 2003/9.). S így azt is ékesen igazolja ez a kötet – ahogyan róla szóló fejtegetéseiben Ekler Andrea leszögezi (Magyar Napló, 2003/7., és in: uő: Létra az örökléthez, Bp., 2004) –, hogy „ezek a kiáltások nem a nacionalizmusról szólnak, még csak nem is elsősorban a sokat emlegetett emberi jogokról, hanem az EMBER-ről, arról, ami az embert emberré teszi és meg is tartja annak, arról, amire nincs általános modell, de feltétlen kötődik hozzá többek között a nyelv, a kultúra, a hagyományok, a nemzeti identitás, a család, a haza, s az is, amit Sütő András emleget az Advent a Hargitán sorai-ban, a kiáltás joga.”

Az utóbbi években sorra jelentek meg a csángókkal foglalkozó könyvek. Kallós Zoltán és dr. Martin György munkája tánc kultúrájukat mutatja be.